

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

• वर्ष : ९२ • मार्च २०२४ • पुरवणी विशेषांक १५

प्रकाशक : इतिहासाचार्य वि.का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

स्थापना : ९ जानेवारी १९२७

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे या संस्थेचे त्रैमासिक ॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक १५ - मार्च २०२४ (त्रैमासिक)

- शके १९४५
- वर्ष : ९२
- पुरवणी अंक : १५

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्राचार्य डॉ. अनिल माणिक बैसाणे
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- डॉ. हेमलता काटे
- डॉ. एस. एस. पवार
- डॉ. विनायक राऊत

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४२२२८९४७९, ९४०४५७७०२०

Email ID : rajwademandaldhule1@gmail.com

rajwademandaldhule2@gmail.com

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

अंक मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी (फक्त अंक) रु. ५००/-, लेख सदस्यता वर्गणी : रु. २५००/-

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंदे, पुणे.

टीप : या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

३३. सरदार कंठाजी कदम बांडे यांचा गुजरात प्रांतातील पराक्रम
- प्रा.डॉ.गोर्डे विलास सोमा ----- १४६
३४. सूक्ष्म वित्त आणि महिला सक्षमीकरणाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास
- डॉ. बिना मधुकर मून ----- १५१
३५. बालश्रमीकांची सामाजिक स्थिती आणि संविधानात्मक तरतुदी
- प्रा. डॉ.विशाखा जगन्नाथ डेरे ----- १५५
३६. पर्यावरण व अर्थव्यवस्था यांच्या सहसंबंधाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन
- डॉ. उज्वला तेजराम कापगते ----- १५९
३७. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि साहित्यिक
- डॉ. शिल्पा शेठे ----- १६३
३८. महाराष्ट्रातील प्राचीन लोककला- 'भारूड'
- डॉ. मधुकर वि. नंदनवार ----- १६६
३९. संग्राम गायकवाड यांच्या कादंबरीतील भाषा व संस्कृतीचे स्वरूप
- डॉ. सुवर्णा शशिकांत पाटील ----- १७१
४०. मराठी ग्रामीण कादंबरीतील स्त्री जीवनाचे सामाजिकदृष्टीने चित्रण व भाषा
- प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार ----- १७४
४१. आधुनिक कवयित्रींच्या कवितेतील स्त्रीवादाची बदलती भाषा आणि संस्कृती
- शितल संग्राम सालवाडगी ----- १७८
४२. काय डेंजर वारा सुटलाय : एक नाट्य बदलत्या संस्कृतीचे
- डॉ. विपीन नारायण वैराट ----- १८२
४३. मराठी कादंबरीतील बदलती भाषा व संस्कृती
- शिंदे आनंद मारूती ----- १८६
४४. आदिवासी कादंबरीतील बदलती भाषा
- डॉ. विनायक शरदचंद्र राजत ----- १९०
४५. मराठी आदिवासी कादंबरीतील स्त्रीचे बदलते सांस्कृतिक व भाषिक जीवन
- प्रा. डॉ. केशव धोंडीबा टिपरसे ----- १९४

आदिवासी कादंबरीतील बदलती भाषा

डॉ. विनायक शरदचंद्र राऊत

सहयोगी प्राध्यापक

मराठी विभाग, बा. दे. कॉलेज, पाटण

प्रास्ताविक :

भारतात जाती-धर्मानुसार तसेच विशिष्ट प्रदेशानुसार भाषेमध्ये बदल होत असतो. भाषेमुळे समाज एका धाग्यात बांधला गेलेला असतो. भाषेबद्दल भाषिकांच्या मनामध्ये अस्मिता निर्माण झालेली असते. आदिवासी जमातींचा विचार करता महाराष्ट्रातील ४७ आदिवासी जमातींचा भाषाव्यवहार सुमारे ८० बोलीभाषांच्या माध्यमातून संपन्न होतो. प्रत्येक जमातीची बोलीभाषा वेगळी असून त्यातील बोलींना स्वतःच्या स्वतंत्र बोली आहेत. “खानदेशात वास्तव्यास असलेल्या सोळा सतरा जमातींची स्वतंत्र बोली असली तरी सगळ्यांची सामाजिक, सांस्कृतिक व्यवहाराची भिळी ही एकच बोली आहे. भिळी बोली बोलणाऱ्यांना दुसरी कोणती बोलीभाषा येवो अथवा न येवो पण खानदेशातील प्रत्येक जमातीला भिळी बोली बोलता येते. समजते हे विशेष आहे.”

आज मराठी साहित्यात आदिवासी साहित्याचा सकस प्रवाह रूढ होताना दिसतो. आदिवासी साहित्य म्हणजे काय ते स्पष्ट करताना प्रा. डॉ. विनायक तुमराम पुढील प्रमाणे व्याख्या करतात “आदिवासींचे घायाळ आयुष्य ज्या संस्कृतीच्या कुसाआड राहिले, त्या संस्कृतीच्या प्राचीन इतिहासाला कुळारंभ देणारे हे साहित्य आहे. आदिवासी साहित्य हे या भूमीने प्रसविलेल्या आदिम वेदनेचे, जाणिवेचे शब्दरूप होय.”

सुरुवातीला बिगर आदिवासी साहित्यिकांनी सुरू केलेला हा वाङ्मय प्रवाह आज स्वतः आदिवासी साहित्यिक समृद्ध करत आहेत. करुणा, दया, अनूकंपेतून एकेकाळी ज्यांच्यावर लिहिले गेले ते आज स्वतःच्या वेदना, विद्रोह, स्वाभिमान अभिनिवेशाने मांडत आहेत. अनुकंपा ते स्वाभिमान असा प्रदीर्घ संघर्षमय प्रवास या साहित्याने पार करून ते आज क्रांतीच्या उंबरठ्यावर उभे आहे.

आदिवासी कादंबरीतील बदलती भाषा :

वेळ काळानुसार भाषा बदलताना दिसते आंदोलन, हाकुमी, सराई, भिवा फरारी, जंगलातील छाया, कोयतूर, डुबू डुबुंग च्याय च्याय, गोदाराणी इत्यादी कादंबऱ्यांच्या अनुषंगाने आदिवासी कादंबरीतील बदललेल्या भाषेचा अभ्यास प्रस्तुत शोधनिबंधात घ्यावयाचा आहे.

दिनानाथ मनोहर यांच्या ‘आंदोलन’ कादंबरीतील फौजदार देशपांडे बी. अँड सी. कार्यालयाच्या आवारातील आदिवासी जमावाला म्हणतो, “ए, काय तमाशा लावला रे, येथे ! निघा बाहेर निघा सोलून काढीन एकेकाला, सरकारी ऑफिस काय तुमच्या बापाचं समजलात काय रे ? करे ए मादरचोत ऐकू येत नाही का रे भडव्या ?” या वाक्यातून प्रस्थापित समाजातील लोकांच्या भाषेतील आदिवासींबद्दलची चीड व्यक्त होते.

पुढे याच कार्यालयाच्या आवारात आंदोलन करताना जैनीबाई कलेक्टर समोरही सडेतोड संवाद साधते. ती म्हणते, “हाव सायब, आय खुद काम करीरहणी सं. दर हप्त्याला स्वतः साहेब येतो पगार करायला.” येथे कादंबरीतील स्त्रियांच्या भाषेत धीटपणा आला आहे.

सुरेश द्वादशीवार यांच्या ‘हाकुमी’ कादंबरीतील चुक्रोला पवरीने लग्नानंतर चोळी घालण्यासंदर्भात विचारले असता ती म्हणते, “माझा कशाचं आलं म्हणणं ? आणि माझं म्हणणं विचारतो कोण ? माझ्या बाईला कधी आल मन ? आपल्या बाईनं विना बोलांना जागायचं माणसांना ठेवलं तसं राहायचं अन् तल्लोईच्या मर्जीनं वागायचं.” (पृष्ठ १९) या विधानातून आदिवासी विवाहित स्त्रीचे परावलंबित्व, पुरुषशरणा आणि तल्लोईशरणात दिसून येते. तिला स्वतःचं मन, मत नाही. तिने स्वतःच्या पतीच्या, समाजाच्या आणि परमेश्वरी इच्छेच्या आधीन राहून काम करावे.

पण याच कादंबरीतील तरुण असणारी पवरी ही आजच्या पिढीची, स्वतःच मत असणारी तरुण स्त्री व्यक्तिरेखा तल्लोईचा दंडक मोडून संपूर्ण कांदोडी गावासोबत वैर पत्करून लग्नानंतर अंगाचा झंपर काढण्यासाठी नकार देताना दिसते आणि झाकल्या अंगांना राहण्याचं ठरवते. (पृष्ठ क्रमांक १९) तल्लोई कोपली तर घर बुडणार, वावर बुडणार, कांदोडी बुडणार हे माहिती असूनही पवरी संपूर्ण गावाच्या विरोधात उभी राहते व गावाचा दंडक, प्रथा मोडीत काढते.

कादंबरीचा नायक कन्नाने पोलिसांशी समोरासमोर बरोबरीने बोलणी केल्याचं आलापल्लीपर्यंत लोकांच्या तोंडी झाले होते. म्हणून माड्यांच्या डोळ्यात आता कौतुका एवढा आदरही दिसत

होता. आपल्यातलाच एक जण जंगलापल्याडच्या बड्या माणसांशी बरोबरीच्या नात्याने बोलणारा निघाला याचा अभिमान होता. (पृष्ठ क्रमांक ८०) कांदोडीच्या लोकांनी कन्नाची मिरवणूकच काढली होती. आदिवासी समाजातील बहुतांश लोक पोलिसांशी, सावकारांशी बोलणेच टाळत, त्यांचे निमूटपणे ऐकत. पण शिक्षणामुळे कन्नाकडे त्यांच्याशी संवाद साधण्याचे सामर्थ्य आल्याचे दिसते. कन्ना दादालोकांशी व पोलिसांशीही सहज संवाद व वाद घालताना आढळतो. तेही कन्नाचा डॉक्टर म्हणून आदर करताना.

‘सराई’ कादंबरीतील भिवरीने तुकारामबद्दल कातकरीवाडीत सांगितल्यानंतर त्याला मारण्यासाठी सगळे कातकरी आले. तेव्हा तो बाप्पाजींच्या वाड्यात शिरला. तेव्हा कोयाचा तरणाताठा भाचा ओरडला, “बाप्पाजी आम्ही तुझ्या पायरीला पाय नाय लावणार. मुर्दा करू फारिष्टाचा आमच्या बायका रानात धरतो आमी काय नाबर आहोत ? तुक्या, तू बाहीर नीघ की भालीनी कोथळा फोडतो तुझा डुकरावाणी.” एक प्रकारची रग अरेरावी अंकुशाच्या भाषेत स्पष्ट दिसते.

‘भिवा फरारी’ कादंबरीतील झुंबड्याचे म्हणणे ऐकून भिवा संतापून म्हणाला, “झुंबड्या मग सगळ्या लोकांना घेऊन ये, मर्दासारखे जगा. शाहूच्या भीतीने झोपड्यात सडून मरू नका. मी आहे ना तुमच्या मदतीला कसा आहे शामराव पाहतो मी काही दिवसांनी.” (पृष्ठ क्रमांक ७२) या भिवाच्या भाषेत एक तारुण्यसुलभ उद्रेक आणि विद्रोह जाणवतो.

‘आचार्य शंकर रामचंद्र भिसे’ यांच्या ‘जंगलातील छाया’ या कादंबरीतील कुरसन बेंडेची सून असणाऱ्या रतनला सुभानशेट पळवितो तेव्हा ती त्याला म्हणते, “मेल्या पांढरपेशांच्या बायकांना तेवढीच अब्रूची चाड असते आणि आम्हा जंगली बायकांना नाही काय ? पण तुला माहीत आहेच की माझा जोर ; म्हणून तर आतापर्यंत छळ केला, पण अंगाला हात लावायची हिंमत झाली नाही तुझी.” असा कणखर आवेश प्रकट करून ती पुन्हा म्हणते की, चल नीघ काळतोंड्या, मसणात जाऊन पड तिकडे. मला तुझी मुळीच भीती वाटत नाही माकडा ! तू मला बाटवण्याच्याऐवजी आज मीच तुझं नरड फोडणार बघ ! (पृष्ठ क्रमांक २५८) या संवादातील ‘पण तुला माहीत आहेच की माझा जोर’ आणि ‘तू मला बाटवण्याच्या ऐवजी आज मीच तुझं नरड फोडणार बघ !’ या दोन विधानातून रतनची करारी वृत्ती आणि विद्रोह दिसतो.

‘विनोद कुमरे’ यांच्या ‘कोयतूर’ या कादंबरीमध्ये सुशांत पेंढारकर यांनी त्यांच्या भंडारा जिल्ह्यातील अलंकापूर गावातल्या आदिवासी तरुणांना रोजगार मिळावा म्हणून तिथं आपल्या

कंपनीची छोटी शाखा सुरू केली होती. जिल्हा परिषदेची इलेक्शन लागली आणि यात प्रकल्पातल्या दोन आदिवासी तरुणांना काही लोकांनी फूस लावून या इलेक्शनमध्ये उभे राहण्यास फितवल व पेंढारकरांनीच त्यांना या इलेक्शनला उभे केल्याच्या अफवा पसरवल्या. या राजकीय विरोधाचा पहिला प्रहार डॉ. निशावर घडविण्यात आला. (पृष्ठ क्रमांक १३४) तिच्यावर जेव्हा हल्ला झाला तेव्हा तिने (निशाने) जवळच्या गाफील तरुणाच्या हातून तलवार हिसकावली आणि त्यांना उद्देशून बोलू लागली,

“खबरदार कुणी जवळ आला तर ?”

मग तिचा पुन्हा दमदार आवाज घुमला, “अरे किती अत्याचार करणार रे आदिवासींवर ; आदिवासी म्हणजे तुमच्या बापाची मालमत्ता आहे काय रे भडव्यांनो ? शेकडो वर्षांपासून तुम्ही माजलेल्या सांडासारखे या आदिवासींना पायदळी तुडवत आला आहेत. कुठे फेडणार ही पापं ? तुम्ही सुधारलेल्या जगातले नां ? हेच शिकवलं का या सुधारलेल्या जातीनं. दुसऱ्याच्या रक्तावर पोसणारी गिधाडाची हारामखोर जात आहे तुमची. तुमची जात, इमान धर्म म्हणजे केवळ दंडेलशाहीचा अत्याचार आहे ! कुणाची हिंमत असली तर या पुढे ! मी कोयतूर गोंडाची बच्ची आहे ! बाईमाणसांना धमकावण्याइतकी मर्दानगी तुमची.” (पृष्ठ क्रमांक १३५, १३६) एका उच्चविद्या-विभूषित आदिवासी स्त्रीच्या सहनशीलतेची परिसीमा वरील विधानातून प्रतिबिंबित होते. तरीही तिला या परिस्थितीपुढे शरण जावे लागले होते पण पुढे विदर्भातल्या कर्जबाजारी शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या आणि गावपातळीवरील राजकारणाचा प्रत्यय कादंबरीतील बयानाकाकीच्या नवऱ्याच्या आत्महत्येच्या प्रसंगाने येतो तेव्हा,

“असं हताश होऊन कसं चालेल. आपले अधिकार आपण मिळवले पाहिजे. त्याची सुरुवात आजच करूया. आपण सर्व बयानाबाईच्या सोबत आहोत. आपण सर्व पुन्हा सरपंचाकडे जाऊया. काही का असेना छोटीमोठी मदत. पण बयानाबाईचा हक्क तिला मिळाला पाहिजे !” खुर्चीवरून उठत वैखरी म्हणाली तिच्या आवेशाकडे आम्ही बघतच राहिलो.

पंचायतीमध्ये गेल्यावर कांताने स्वतःची ओळख करून दिली..... जरा वेळान सरपंच आले. येताच त्यांनी “नमस्कार केला, नमस्कार कांता सायेब तुम्ही कसे बा इकड कोणाले तरी पाठवाचं ना बा ; हामी करून देल्ल अस्त, काय काम होतं त्ये. तुमी कायले तरास घेतला !” सरपंच म्हणाले.

“तसं नाही पण त्यानिमित्तान तुमची ओळखही वाढेल म्हटलं. पुन्हा असं नको म्हणायला की, आदिवासी लेखाचे

फार सुधारले; माजलेत. नाही पण असं हल्ली बोलतात लोक; म्हटलं तुमचाही असा गैरसमज होऊ नये !” मी म्हणालो. माझ्या अनपेक्षित हल्ल्याने सरपंच चपापला.

“नाय नाय; असं कसं मंता बाप्पा कांता सायेब, तुमी काय आमाले माईत नाय का बा. लोकांच जावं द्या पन् का काम काळ आमच्याकड त्या सांगा !” सरपंच चाचरत म्हणाला.

“ही बयनाबाई आत्राम तुम्ही गावचे सरपंच म्हटल्यावर तुम्हाला ओळखत असेलच. हिच्या नवऱ्यान कर्जबाजारीपणापाई आत्महत्या केली..... ही तुमच्या ग्रामपंचायतमध्ये आल्यावर तिला दोन हजार रुपये मागितले गेले आणि आदिवासी फार सुधारले आहेत. तुमच्या प्रकल्पातूनच हिला मदत करा; असं काय काय ऐकवण्यात आलं. म्हटलं गावातला प्रश्न आहे. तुमच्या हातून सुटत असेल तर सोडवावा नाहीतर आपल्या विभागाचे कमिशनर आणि जिल्ह्याचे कलेक्टर माझे मित्र आहेत. मला त्यांच्याकडूनही तिला मदत मिळवून देता आली असती. तुम्ही मदत करत असले तर बघा !” सरपंचाचे पाय लटपटत होते.... घाबरतच सरपंच म्हणाले, “का करणार नाई मदत... जरूर करू. लोकायच्या मदतीसाठी त हावं आमी. पन् तुमीच सांगा; आता ईच्या नवऱ्यान गयफास घेतला तेव्हा गावात बोंब झाली का; तिच्या नवऱ्याची गावातल्या अमक्या अमक्या बाईसंग भानगड होती. तीच आलं पोट त त्यान घेतली फासी. मंग सांगा कसी कराची केस !”

सरपंचाने आपल्या बचावाचा पवित्राच मांडला होता. मी बायनाबाईकडे बघितलं तर ती म्हणाली, “नाय कांताबापू खोटं हाय सार. माया नवरा मले मायीत नाय का. गावात परकल्प निगाला तेवापासून सारे लोक गावातल्या गोंडायसंग खार खाते. आता बोलाची गोस्त नोव पन् बोलतो. ह्या सरपंच भाऊचं म्हणला होता का. तुम्हा गोंडायले फुटले शिंग आन् सारा लोक बोंबलते का सरपंच्यान केली बोंम्ब. साऱ्या गावाले माहित हाय का आपलं पाप म्हा नवर्याच्या नावावर खपवत हाय मेला !”

मग वैखरीच म्हणाली, “हे बघा सरपंचभाऊ, तुमच्या राजकारणाशी आमचं काही देणघेणं नाही आणि यापुढेही त्यात काही आवड घेण्याचे कारण नाही. पण तुम्ही जर आमच्या कामात मोडता घालण्याचा प्रयत्न केला तर कोणाचीही गय केली जाणार नाही. हे लक्षात राहू द्यावं प्रत्येकाने आणि हो, आदिवासींच्या हक्काशी कोणी खेळण्याचा प्रयत्न करू नये. जर दोन दिवसात बयनाबाईच्या नवऱ्याची केस फाईल झाली नाही तर तुमच्या त्या प्रकरणाची चौकशी करण्याची मागणी आम्ही शासन दरबारी करू. आणि छोट्या कुटुंबाचा कायदा तुम्हाला लागू पडणार नाही अशा गफलतीत राहू नका !” (पृष्ठ क्रमांक २३०-२३२)

पुढे वैखरी म्हणाली की, “चला आता थांबण्यात अर्थ नाही. काय करायचं ते आपलं आपणच ठरवू उठू लागली व बयनाबाईलाही चलायला सांगू लागली. आम्ही उठलो तसा; सरपंच तत ५ ५ पप करू लागला. आम्ही दारात बाहेर पडताना त्याचे शब्द कानावर पडले, पाठवू कांताभाऊ बयनाबाईची फाईल, पण तेवढं सांभाळून घ्या !”

मी मागे वळून बघितले. सरपंच हात जोडून दीनवाणेपणे टेबलाजवळ उभा होता. मी मनानेच ‘हो’ ! म्हणून खुणावले. (पृष्ठ क्रमांक २३३)

पेंढारकरांच्या प्रकरणात आदिवासींना झालेल्या राजकीय हस्तक्षेपापुढे आदिवासींना गुडघे टेकण्यास भाग पाडले गेले. पण बयनाकाकीच्या नवऱ्याच्या आत्महत्येच्या प्रकरणामध्ये प्रस्थापित राजकीय व्यवस्था आदिवासींच्या शिक्षणापुढे व धैर्यापुढे हात टेकताना दिसते. याचे प्रतिबिंब त्यांच्या भाषेत दिसून येते.

दीपककुमार वळवी यांच्या ‘डुबू डुबुंग च्याय च्याय’ कादंबरीत गावात एस.टी. सुरू केल्यानंतर प्रत्येक प्रवासी स्वतः कंडक्टरकडे जावून आपले तिकीट घेत होते, तेव्हा मनजू कंडक्टरला विचारतो, काय हो, प्रवाशांच्या सेवेसाठी एस.टी.का एस.टी.च्या सेवेसाठी प्रवासी हे काय चालले आहे? तेव्हा कंडक्टर प्रवाशांजवळ जावून तिकिटे काढतो. प्रस्थापितांना प्रश्न विचारून त्यांच्या कर्तव्याची जाणीव करून देण्याचे काम या संवादातून होते.

‘वि. वा. हडप’ यांच्या ‘गोदाराणी’ कादंबरीत मवारली स्त्रियांची अब्रू सावकारांनी लुटल्यामुळे त्या लुटालुटीतून गेल्या अर्धशतकाहून अधिक काळापासून जी संतती निर्माण होत आली आहे, तिची वारली जमातीत ‘बाटगा’ ही एक पोटजातच बनली आहे.

कादंबरीतील फटकळ फौजदाराच्या तोंडी आदिवासींसाठी अर्वाच्च, अश्लील भाषा मोठ्या प्रमाणात आढळते. तो भिमीला म्हणतो, “दार उघड की दार लावून आत काय अंडी उबवत बसली आहेस, की उभार्यास आला आहे कोणी किसान सभेचा लाल बावटा भाई भगवान ?” (पृष्ठ क्रमांक ५२) ती स्वतःच्या भावाच्या प्रेताला मांडीवर घेऊन बसलेली होती. याशिवाय वारली स्त्रियांना उद्देशून हाक मारत असताना रांडे, सटवे अशा प्रकारच्या शिव्यांचा वापर सर्रास होताना दिसतो.

या कादंबरीत किसान सभा, एकी व लालबावट्याने वारल्यांना सक्षम बनवले. सावकारांविरुद्धात दंड थोपटून उभे केले. वारल्यांवर अनन्वित अत्याचार करणारा फटकळ फौजदार रिटायरमेंटनंतर स्वतः सावकार झाला होता. सावकारकी करत

होता. सर्व वारल्यांनी त्याचे आवार जाळले. तो पोलिसांची मदत घेण्यासाठी बाहेर पडला. त्याला वाटेत गाढून सर्व वारली त्याच्यावर तुटून पडले. सर्वांनीच मारून टाकायचा निर्धार केला होता; पण बाईचा निरोप घेऊन भगवान आला आणि सर्वच वारल्यांनी फटकळला बिनशर्त जीवदान दिले. “आजच्या पुरता लाल बावटा तूस जीवदान देतो आहे.....” (पृष्ठ क्रमांक १४८) असे म्हणून वारल्यांनी त्याला लाल बावट्याला नमस्कार करायला लावला व आपला सगळा राग गिळून ते शांत राहिले.

निष्कर्ष :

- शिक्षणामुळे आदिवासींची भाषा बदलताना दिसते.
- आदिवासी कादंबरीच्या भाषाव्यवहारामध्ये सुरवातीला स्त्रियांची भाषा ही सोशिक व संवेदनशील तर पुढे मात्र निर्भीड होताना दिसते.
- कादंबरीतील तरुण मात्र बंडखोरीची भाषा वापरताना, जाब विचारताना दिसतात.
- आदिवासींनी घेतलेल्या शिक्षणामुळे त्यांना प्रस्थापितांकडून सन्मान प्राप्त होताना दिसून येतो.
- आदिवासी प्रस्थापितांना प्रश्न विचारून त्यांच्या कर्तव्याची जाणीव करून देण्याचे काम करताना दिसतात.

समारोप :

सामाजिक पातळीवर आदिवासी कादंबरीतील भाषाव्यवहाराचा अभ्यास करत असताना आदिवासी आणि बिगर आदिवासी यांच्यामधील भाषेचे स्वरूप बदलताना दिसते. सुरवातीच्या कालखंडामध्ये आदिवासी हे बिगर आदिवासींच्या अधिपत्याखाली वावरत होते. त्या त्या प्रदेशातील उच्चवर्णीय, सावकार, मालगुजार, जमीनदार, प्रशासनातील अधिकारी, पोलीस यंत्रणा या सर्वांशीच बोलत असताना आदिवासी स्वतःकडे न्यूनत्व घेताना दिसतात. कालांतराने आदिवासीमधील अनेक तरुण शिक्षित झाल्याने त्यांच्यामध्ये एक प्रकारचा आत्मसन्मान आणि आपल्या संस्कृतीविषयी, जमातीविषयी अभिमान वाढू लागलेला त्यांच्या भाषेतून निदर्शनास येतो. ते अन्यायाचा प्रतिकार करताना दिसतात.

संदर्भ :

- १) गावीत, (डॉ.) पुष्पा : २०१४ आदिवासी संस्कृती भाषा आणि साहित्य, अथर्व पब्लिकेशन, धुळे प्रथमावृत्ती पृष्ठ क्रमांक ६८, ६९
- २) तुमाराम, विनायक : १९८२ आदिवासी साहित्य एक वेदना, साप्ताहिक कुजबूज, दिवाळी विशेषांक वरोरा, पृष्ठ ५, ६

